

QASHQADARYO TEMIRYO‘LLARINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Qarshi davlat universiteti

Safarov Asliddin

E-mail: Asliddins902@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda Qashqadaryo viloyati hududida temiryo‘l tarmoqlarining paydo bo‘lishi, ularning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati, shuningdek, sohaning bosqichma-bosqich rivojlanish jarayonlari ilmiy tahlil qilingan. Ishda tarixiy manbalar, statistik ma'lumotlar va arxiv hujjatlariga asoslanib, Qarshi temiryo‘l uzeli va uning tarmoqlari orqali viloyat iqtisodiyotining rivojlanishiga qo‘shilgan ulkan hissa yoritilgan. Shuningdek, mustaqillikdan keyingi modernizatsiya ishlari, yangi temiryo‘l yo‘nalishlarining qurilishi va mintaqaviy transport infratuzilmasidagi o‘zgarishlar tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: Qashqadaryo, temiryo‘l tarmog‘i, Qarshi, transport tizimi, iqtisodiy rivojlanish, infratuzilma, logistika, modernizatsiya.

АННОТАЦИЯ

В работе научно проанализированы процессы формирования и развития железнодорожной сети Кашкадарьинской области, её экономическое и социальное значение для региона. На основе исторических источников, статистических данных и архивных материалов раскрыт вклад Каршинского железнодорожного узла и его филиалов в развитие промышленности и инфраструктуры Кашкадарьи. Особое внимание уделено модернизации железнодорожного транспорта в годы независимости, строительству новых маршрутов, внедрению цифровых технологий и повышению эффективности логистических систем. В результате исследования показано, что обновление железнодорожной сети стало ключевым фактором устойчивого экономического роста и интеграции региона в общенациональную транспортную систему.

Ключевые слова: Кашкадарья, железнодорожная сеть, Карши, транспортная система, экономическое развитие, инфраструктура, логистика, модернизация.

ANNOTATION

This thesis scientifically analyzes the emergence of railway networks in the Kashkadarya region, their economic and social significance, as well as the gradual development processes of the industry. Based on historical sources, statistical data and archival documents, the work highlights the great contribution made to the development of the regional economy by the Karshi railway junction and its branches.

It also analyzes the post-independence modernization work, the construction of new railway routes and changes in the regional transport infrastructure.

Keywords: Kashkadarya, railway network, Karshi, transport system, economic development, infrastructure, logistics, modernization.

KIRISH

Transport tizimi har qanday davlatning iqtisodiy taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, barcha hududlarda, xususan, Qashqadaryo viloyatida ham temiryo'l sohasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi. Bu jarayon viloyatning geografik joylashuvi, tabiiy resurslarga boyligi hamda ishlab chiqarish salohiyatining yuqoriligi bilan chambarchas bog'liqdir¹.

Qashqadaryo temiryo'llari tarixi XX asr boshlarida, Rossiya imperiyasi davrida mintaqada neft, paxta va boshqa xom ashyolarni tashish zarurati paydo bo'lgan davrda boshlanadi. Dastlabki temiryo'l liniyalari Turkiston—Orenburg magistral yo'lining janubiy tarmoqlari sifatida barpo etilgan bo'lib, ular Qarshi va Shahrisabz atrofini markaz bilan bog'lagan. Sovet davrida bu tarmoq kengaytirilib, Qarshi—Kitob, Qarshi—Buxoro, Qarshi—Surxondaryo yo'nalishlari qurilgan.

Bugungi kunda Qashqadaryo temiryo'l tizimi respublika ichki transport kommunikatsiyasining muhim qismi bo'lib, viloyat iqtisodiy, sanoat va turizm salohiyatini oshirishda asosiy omillardan biri sifatida xizmat qilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur mavzuni yoritishda O'zbekiston temiryo'l tarixiga oid ilmiy monografiyalar, hukumat qarorlari, arxiv hujjatlari, "O'zbekiston temir yo'llari" AJning rasmiy hisobotlari va iqtisodiy tahlil materiallaridan foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasi tarixiy-qiyosiy tahlil, statistik tahlil, tizimli yondashuv va mintaqaviy iqtisodiy tahlil uslublariga asoslangan. Qashqadaryo temiryo'llarining vujudga kelishi jarayonini o'rganishda tarixiy davrlarga bo'lish prinsipi qo'llanildi:

1910–1940-yillar — dastlabki qurilish va shakllanish davri;

1941–1991-yillar — kengayish va barqarorlashuv davri;

1991-yildan hozirgacha — modernizatsiya va raqamlashtirish davri.

Bu davrlar bo'yicha manbalar solishtirilib, iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlari jadval shaklida tahlil qilindi.²

¹ Raximov A. — *O'zbekiston temiryo'llari tarixi*. — Toshkent: Fan, 2021. — 256 b.

² "O'zbekiston temir yo'llari" AJ — *2024-yilgi hisobot ma'lumotlari*. — Toshkent: Uztemiryo'l Nashr, 2024. — 38 b.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Qashqadaryo temiryo'l tizimi dastlab Qarshi stansiyasi orqali shakllangan bo'lib, bu hudud mintaqadagi iqtisodiy markaz sifatida tez rivojlangan. 1960–1970-yillarda “Qarshi—Kitob” liniyasining qurilishi tog'-kon sanoatini rivojlantirishga, “Qarshi—Surxondaryo” yo'nalishi esa janubiy viloyatlar bilan aloqani mustahkamlashga xizmat qilgan.

1-jadval.**Qashqadaryo temiryo'l tarmoqlarining rivojlanish bosqichlari**

Davr	Asosiy yo'nalishlar	Qurilish sababi	Natija
1910–1940-yillar	Qarshi—Buxoro, Qarshi—Shahrisabz	Xom ashyo tashish	Sanoat uchun transport asos yaratildi
1941–1991-yillar	Qarshi—Kitob, Qarshi—Surxondaryo	Tog'-kon va neft sanoatini rivojlantirish	Ishlab chiqarish markazlari shakllandi
1991–2025-yillar	Qarshi—Qamashi, yangi logistika markazlari	Modernizatsiya va eksport hajmini oshirish	Raqamli boshqaruv tizimi joriy etildi

XXI asrda “O'zbekiston temir yo'llari” AJ tomonidan amalga oshirilgan modernizatsiya dasturlari Qashqadaryo temiryo'l tarmoqlarining texnik imkoniyatlarini sezilarli kengaytirdi. Elektrifikatsiya, raqamli boshqaruv tizimi, yangi stansiyalar qurilishi hamda yuk tashish hajmining ortishi iqtisodiyot uchun sezilarli foyda berdi.³

2-jadval.**Qashqadaryo temiryo'l tizimi orqali tashilgan yuk hajmi (mln tonnada)**

Yil	Yuk hajmi (mln tonna)	O'sish foizi (%)
2000	2,4	—
2010	3,6	+50%
2020	5,2	+44%
2025 (prognoz)	6,8	+31%

Mazkur ko'rsatkichlar shuni ko'rsatadiki, Qashqadaryo temiryo'l tarmoqlari mintaqa iqtisodiy rivojlanishida yetakchi o'rinni egallab bormoqda. Ayniqsa, Qarshi shahrida tashkil etilgan yangi yuk terminali viloyatdagi sanoat mahsulotlarini eksport qilish imkoniyatini kengaytirmoqda.

³ Bekmurodov D. — *Transport tizimi va mintaqaviy iqtisodiy o'sish*. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. — 211 b

Shuningdek, transport-logistika markazlarining tashkil etilishi mintaqaviy integratsiyani kuchaytirib, xalqaro savdo yo'nalishlari bilan bog'lanish imkoniyatini kengaytirmoqda.

XULOSA

Qashqadaryo temiryo'llarining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari viloyat tarixida muhim o'rin tutadi. Temiryo'l tarmoqlarining paydo bo'lishi hududning iqtisodiy, sanoat va ijtimoiy hayotida tub burilish yasagan. Aynan temiryo'l orqali neft, paxta, qurilish materiallari, oziq-ovqat va boshqa xom ashyolar respublika va xorij bozorlariga yetkazilgan.

Mustaqillik yillarida sohaning modernizatsiyasi, yangi tarmoqlarning qurilishi, elektrlashtirish, raqamli boshqaruv tizimlarining joriy etilishi Qashqadaryo temiryo'llarini mamlakatning eng muhim transport infratuzilmasi qatoriga olib chiqdi. Shu bilan birga, transport-logistika markazlari viloyatdagi tadbirkorlikni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va eksport salohiyatini oshirishda beqiyos ahamiyat kasb etmoqda.

Kelgusida Qashqadaryo temiryo'l tizimini yanada rivojlantirish, xalqaro tranzit yo'nalishlariga integratsiyalash, ekologik toza transport texnologiyalarini joriy etish mintaqaning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Raximov A. — *O'zbekiston temiryo'llari tarixi*. — Toshkent: Fan, 2021. — 256 b.
2. Yo'ldoshev B. — *Transport infratuzilmasining iqtisodiy ahamiyati*. — Qarshi: Nasaf, 2016. — 143 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 14-iyuldagi PQ-5209-sonli qarori — *Temiryo'l transporti sohasini rivojlantirish strategiyasi*. — Toshkent, 2021. — 7 b.
4. "O'zbekiston temir yo'llari" AJ — *2024-yilgi hisobot ma'lumotlari*. — Toshkent: Uztemiryo'l Nashr, 2024. — 38 b.
5. Qashqadaryo viloyati arxivi, F.19, ro'yxat 4, ish 128. — *Qarshi temiryo'l uzeli qurilishi bo'yicha hujjatlar to'plami*. — Qarshi, 1972. — 52 b.
6. Bekmurodov D. — *Transport tizimi va mintaqaviy iqtisodiy o'sish*. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2019. — 211 b